

TARJÁNYI ESZTER

Mire „haraxanak mirges burgerek”?

Nyelvi és kulturális viszonyrendszerek
Mikszáth *A fekete város* című regényében*

Mikszáth Kálmán utolsó nagy regénye különleges helyzetű az életműben. Egyrészt összefoglalja a korábbi regények és novellák fő motívumait, hangoltságait, s így az írói pálya összegzésének is vélhető, ugyanakkor a végzet, a tragikum, a szerepjátás olyan hangsúllyal jelenik meg, amely mégiscsak kiemeli a korábbi Mikszáth-szövegek sorából. Csűrös Miklós mutatta be a korábbi művek hangvételétől eltávolodó modalitását, amikor egy „életérzés enciklopédiája”-ként vizsgálta és a „bizonytalanság”, a „kétely” és az „eldönthetetlenség” szólamait vette észre *A fekete városban*.¹ Nemcsak a Csűrös Miklós által észrevett és meggyőzően kimutatott vonások teszik azonban különlegessé, hanem a kulturális minták, az etnográfiai találkozások megjelenítése is olyan sajátos narratíva keretébe ágyazódik, amely lehetővé teszi e relativitásnak a kultúraelméletek és a nyelvi narráció vonzatában történő vizsgálatát.

Benedict Anderson nacionalizmuselmélete,² amely a képzeletet teszi meg a közösségi identitásteremtés központi mozzanatává, kedvező lehetőséget nyújtott nemcsak arra, hogy az irodalmi szövegek ideológiai meghatározottságát vizsgáló korábbi nézetek elháríthatóak legyenek, hanem arra is, hogy a műközpontú irodalomértés által átjárhatatlanként érzékelt határ, vagyis az elképzelt, a fiktív narratíva és az ideológiai, politikai beszédmód közötti űr áthidalhatóvá váljon, hogy viszonyukat immár más alapokra állítva újra lehessen gondolni. Anderson nézete szerint a nacionalizmus nem ideológiai, hanem antropológiai sajátosságokra épülő nézet, a fiktivitáson – vagy, ahogy fogalmazza az „elképzelésen” – alapuló identitáslehetőség. Meglátásának következményeként észrevehetővé válik, hogy a fiktív elbeszélés és a politikai ideológia közötti hagyomány megfordítható. Ez pedig nem jelent mást, minthogy az ideológiát és megnyilvánulásait mimetikusán leképező narratíva feltételezése helyébe az imaginatív, azaz fiktív narratíva által teremtett nemzetfogalomnak és társadalomképnek a felfogása léptethető.³ Nemcsak az irodalmi szöveg identitásteremtő szerepének a felismerése következik ebből a gondolatmenetből, hanem a nemzetfogalom irodalmi, nyelvi közegben létrejövő vizsgálatának a lehetősége is, amelynek következtében láthatóvá válik, hogy Mikszáth Kálmán 1910-ben könyv formájában megjelenő regénye a nemzeti narratívát kommunikatív kulturális térré alakítja át, mondhatni modernizálja, s ezért *A fekete város*

* Elhangzott az *Interkulturális kommunikáció Mikszáth Kálmán műveiben* című nemzetközi konferencián, Besztercebányán.

a nemzetfogalomnak és kultúraértelmezésnek a XX. század végi, XXI. század eleji változásaival már-már a reflexió szintjén is számot vető szövegének tekinthető.

A regény maga is szerepjátszónak tekinthető annyiban, hogy első látszatra különböző nemzetiségek, eltérő társadalmi rendek közötti konfliktusként olvastatná magát, mégis valójában a szöveg mindenféle ilyenemű leegyszerűsítéssel szemben erős ellenállást mutat.

A szász Lőcse és a Görgey alispán által vezetett magyar vármegye vetélkedése ugyanis csak látszólagos konfliktusforrás. A cselekmény szövése folyamatosan figyelmeztet erre, hiszen már az elején megtudjuk, hogy Görgeyék ősapja német származású, aki behozta magával a szászokat. A Görgey család genealógiája tehát nem a magyar származás vonalán vezethető vissza, és a másik oldal sem a németes öntudat kinyilvánításával jellemezhető. A lőcsei tanácsnak Kramler bíró holtteste mellett németül folytatott tanácskozásában a szász-magyar konfliktusnak gyökerelesen ellentmondó, a nemzeti identitást ironizáló párbeszéd alakul ki. Amikor Bibera felszólal – megvédeni igyekezve Kripélyi azon javaslatát, hogy Gosznovitzer büntetését a kupa bor megfizetésére változtassák, ami egyben a tanácskozás bor melletti folytatásának szándékát is jelezte – beszédében és a hozzá fűzött megjegyzésben a szász város vezetőségének magyar öntudata nyilvánul meg: „Bánatában iszik a magyar, s mi is csak magyarok volnánk, vagy mi... [...] (Ámbátor bizony egyikük se tudott magyarul, még a magyar nevű Pálfalvi sem, csak az egy Hulik János törte a nyelvet egy kicsit.) [...] – Hiszen persze magyarok vagyunk – felelte Mostel. – Az onnan is látszik, hogy meg akarjuk egymást enni. Hát ezért a magyar virtusáért is megérdemli Gosznovitzer uram, hogy fizesse meg a két aranyt. Dixi.”⁴ Ugyanez a helyzet jelentkezik Blom Miklósnak és Fabriciusnak Koppen báróval folytatott beszélgetésében, vagyis a három szász fiatalember egymás között folytatott diskurzusában. Amikor Koppen báró nem érti azt, hogy miért jelenthet dicsőséget és karrierlehetőséget Fabricius számára az, hogy Görgey György a párbajban levágott egy darabot a füléből, Blom Miklós a következőképpen torkolja le: „Persze, hogy nem érted, és soha meg nem értheted, mert német ember vagy, s könnyebb az óceán vizét átfesteni, mint ezt neked megérthetővé tenni.” A kulturális idegenség, az értékrendek megmagyarázhatatlan különbsége tehát nem nemzetek közötti, hanem inkább térségi színezetet nyer (Koppen Drezdából jött meglátogatni az unokatestvérét). Nemcsak a közös nyelv és rokonság által is feltételezhető kulturális közeg, a szász nemzeti identitás válik bizonytalanná azonban a szász patrícusok egymás közti beszélgetésében, hanem a társadalmi hovatartozás is, hiszen a két fiatal lőcsei polgár, Blom és Fabricius még a párbaj előtt a magyar nemes becsületét és előjogainak jelentőségét védte meg Blom unokatestvérének, Koppen Konrádnak a lekicsinylő megjegyzéseivel szemben.⁵

A nemzeti és társadalmi identitás relativitásának egyik kulcsszereplője a latin nevű, szlovák anyanyelvű, lengyel területen⁶ élő szász polgár, a török basaként háremében pihenő Quendel, aki magyar nemessé válik a regény történetében. Figurája különösen kiemelkedik a regényből, hiszen a szereplők közül egyedül az ő beszédmódja mutatja a magyar nyelv normáitól eltérő nyelvhasználatot. Ő az, aki leginkább képviseli a nemzetekhez, nyelvekhez és kultúrákhoz kötő sajátosságok szerepjátékszerű viszonylagosságát, le- és felcserélhetőségét. Szláv, német, latin kifejezésekkel, grammatikai, nyelvhelyességi hibákkal tarkított magyar beszéde

a regény tragikus, vészjósló modalitását ellensúlyozó humorforrás, például amikor Fabriciust 'parasztyszerű'-nek nevezi 'népszerű' helyett.⁷ A többi szereplő – legyen a megszólaló nyelve magyar, német, szlovák, latin vagy lengyel – a regény lapjain egyaránt magyarul beszél. A narrátor persze jelzi, hogy a magyar szavak mögé milyen más nyelvet gondoljon a befogadó, sőt imitálja is az idegen nyelvre jellemző stílusfordulatokat, azaz jelzi a nyelvváltással jelentkező stílusváltást is. Például, amikor a két Bibók Görgeyhez járul igazságtételre az öregebb „latinul kezdte ecsetelni, hogy életének békésen evező csónakját, mely immár a végső kikötőhelyhez közeleg, milyen csapás és veszedelem érte váratlanul. [...] – Megérkezett a fiam – nyögte fájdalmas hangon –, a fiam, akit holtnak hittem, s akinek a feleségét, amint azt tudja is a tekintetes alispán úr, isten és emberek előtt a hazai törvények szerint hűtes házastársamul vettem s vele fiaikat nemzettem a hazának és a dicsőséges nemességnek. [...] – Hm, ez bizony baj – morogta az alispán –, de minthogy az ifiaszszonyról is van szó, mért nem beszél kegyelmed magyarul? És mindenekelőtt azt mondja meg, miért jöttek ezzel hozzám? [...] – Azért jöttünk, rogo humillime, hogy tessék köztünk rendet csinálni – rebegte az aggastyán magyarul, kezeit könnyörgésre téve össze. [...] Mert így egy percig se élhetünk egy fedél alatt – folytatá Vince úr, hófehéren, lenge haját hátrasimítva s a magyar szöveggel kiesve egyszersmind a kifejezések előkelőségéből a népiesbe –, azt se tudván, hogy melyik malac ki ökre.”⁸

Visszatérve Quendelre, kulcsszereplőnek tekinthető azért is, mert egyedül az ő beszédmódját egyéníti a regény, éppen az övét, aki mindenféle nemzeti, kulturális, rendi megosztáson leginkább felülemelkedik, és aki a regény végén pityeregve szembesíti a lőcsei tanácsot keresztényietlen tetteivel, a nemzetek és nyelvek feletti morál kívánalmával, valamint ő világosítja fel Fabriciust arról, hogy szerelme apját ölette meg. Ezzel a regény lezárását a sárkány támadása miatt feketébe öltözött város meseiségét idéző jelképéből nem mesei lezárásúvá alakította, hiszen nyilvánvalóvá tette azt, hogy a szerelmesek immár nem találhatnak egymásra, hogy a 'boldogan éltek, mint meg nem haltak' mesei közhelye nem fejezheti be történetet, vagyis Görgey megölése nem hozható párhuzamba a sárkány megölésével. A jó és rossz, az ismerős és a fenyegetően idegenszerű szereplőkre polarizált mesei világ mindenfajta lehetősége szűnik meg ezzel, jelezve, hogy a regény világa nem ilyen könnyen átlátható polarizált szerkezetben és értékrend alapján épült fel.

A történeti regény imitálása is az egyik fő szöveg, de *A fekete város* történetisége nem közelíthető meg a műfaj korábbi példái segítségével, mivel itt már szinte reflektálttá válik a különböző korok közötti átjárhatóság és kijátszott lesz a történeti idő. A regény ebben is becsapja az olvasóját, olyan, mintha hasonlítana a nagy nemzeti narratívát létesítő, a nemzeti múltat emlékezetessé tevő, az identitást erősítő történeti regényeinkhez, azonban éppen nem a nemzeti narratíva vonalán halad előre. A századfordulón még aktuális Görgey Artúr személyéhez fűződő indulatok bemutatásának ígérkezik a szöveg, mégsem olvasható ki belőle a Görgey-kérdésnek semmünemű múltba vetített allegóriája. A történeti idő sem a történeti regények forráskövető hitelességével rendelkezik. Tudjuk, hogy Görgey alispán és Lőcse konfliktusának alaptörténete kb. száz-százötven évvel korábbi,⁹ mint a regény ideje. A narrátor, sőt a magyarázó lábjegyzetek írója egyaránt hivatkozik valódi forrásokra (pl. Görgey István: *A Görgey nemzetség története*, Demkó Kálmán: *A felsőmagyarországi városok életéről a XVI–XVII. századokban*, Bp., 1890.) és nem létező

könyvekre (La Cattori útleírására és Porubszky krónikájára). Mindezen vonások már a történeti regény műfajmintáinak a XX. század végi fogásaira emlékeztetnek és akár a metafiktív regénnyé¹⁰ történő átalakításnak is tekinthetők. A fekete város a történelmi „valóság” és a fiktív világ közötti átjárást már a XX. század végi áltörténeti regényekhez hasonlóan, jóval magától értetődőbben fogja fel, hiszen a fiktív és a nem fiktív közötti különbség megszűnt megnyugtató módon szétválaszthatóvá lenni. Ahogy az utóbbi harminc évtizedben átalakult történelemszemléletre jellemző, úgy Mikszáth regénye is mintha a múlt narratív konstruáltságának a nézetét mutatná, illetve alkalmazná az elbeszélte világának megteremtésekor.

A regény szövege a hitelesítő, forrásközlő lábjegyzeteivel, népszokások ismertetésével történeti, etnográfiai, nyelvészeti értekezésjellegűt is igyekszik imitálni. Amikor a „Dócziné ládája” mondást egy lábjegyzet érthetővé tenni igyekszik, szinte már parodisztikusan, tautologikusan utánozza a népi kifejezés magyarázatának narrációját (ami alatt „azt érti a nép, hogy valami hanyagul veszendőbe, minden elővigyázat nélkül csak úgy oda van csapva, mint a Csáky szalmája”). A regény egyaránt ismerteti a német város szokásait, amikor a keresztelési és a lakodalmi ünnepeket taglalja, ugyanúgy a magyar vármegye viselkedési mintáit is bemutatja, amikor például a görögdi udvarlasi hagyományról ír. A magyar és a német szokások párhuzamba állíthatók. Hol megegyeznek, mint például amikor hivatalos vezető helyébe a legidősebb lép, Lőcsén Kramler helyébe Mostel, Görgön Görgey Pál helyébe Luzsénszky Péter, aki némi öniróniával ezt az általa magyarnak nevezett szokást rögtön szembesíti a török véleménnyel. Hol viszont eltérnek, például, amikor a magyar és a szász párbaj közötti különbséget mutatja be a történetmondó, vagy amikor a lőcsei jogi szabályozást szembesíti a vármegyei jogrendszerrel. A szász és magyar kulturális közeg bemutatása azonban nem az idegenszerűséget, nem a talányosságot, hanem az ismerőséget, az oda-vissza átjárhatóságot, a kölcsönös érthetőséget, a fordíthatóságot mutatja, amelyet a narratori értékrend- és nézőpontváltások is mutatnak.

A kulturális relativitás leginkább a nyelvváltások bemutatásában jelenik meg. A regény szövege ugyanis magyarul mutatja be a szereplők beszédében bekövetkező nyelvváltásokat, például amikor Quendel engedélyt kér arra, hogy tótul mondja el Görgey Gyuri elfogatásának a történetét, mivel, ahogy mondja, „magyarul hosszú nekem”. A történet tehát a magyar szövegben szlovákul mondatik el, a magyar nyelvre történő visszaváltást a szöveg nem jelöli, ezért lehet furcsa, hogy Quendel ugyanolyan idegenszerűen beszél anyanyelvén, mint ahogy magyarul.

A nyelvi relativitás regénybeli megjelenítésére további példák is hozhatóak. Bibók a német verses mesét mondó leányát lengyelül szólítja meg, megkérdeve, miért nem magyarul mesél. A verses mese egy versszaka németül szerepel, de az utána következő fordítása rögtön talányossá teszi a nyelvi különbségtételt. A toronyőr magyar nyelven visszaadott „tót szöveget” fúj trombitáján a görögdi bástyán.¹¹ A német nyelvű Lőcsén, Kramler bírósági temetésén a „kuruc uralom iránti tekintetből magyarul” elmondott szöveget érzékenyen fogadják a szász polgárok „Kivált az asszonyok voltak elragadtatva az énekszótól, egyes helyeken az egész közönség elérzékenyült és könnybe lábadt.” A szöveg ezzel ellentmondásba kerül önmagával, hiszen korábban megtudtuk, hogy a lőcseiek közül csak néhányan, kivételképpen tudtak magyarul. Ez a következetlenség azonban szintén a kulturális

és nyelvi átjárhatóság kifejezésének tekinthető. A különböző nyelvek tehát nem különülnek el egymástól, hanem a regény magyar nyelvű szövegében homogenizálódnak, úgy, hogy megtartják az eredetüket, hiszen tudható, hogy éppen milyen nyelven folyik a szereplők között a társalgás.

Benedict Anderson a nyomtatás széleskörű elterjedésében találta meg a nemzeti identitás kialakulásának alapját. Ez teszi lehetővé a szóbeliség szűkösebb terén túlmutatató imaginatív identitásteremtést, amely már nem személyközi viszonyokat, hanem egy absztraktabb képzeleti lehetőséget feltételez. A *fekete város* nyomtatott történeti forrásokra hivatkozásával, kéziratos levelek (Görgey, II. Rákóczi Ferencé stb.) közlésével a nyelvi kommunikációnak ezt a kettőségét is hangsúlyozza. Szinte játékeret nyit a nyelvi megnyilvánulás két lehetőségének a terében. Az osztrák pestis fejleményeiről sajátos, szóbeli csatorma útján kapnak híreket (az orvos kiabálja a hallástávolságban levőnek, aki tovább kiabálja, sajátos hírközlő láncot alkotva). A szóbeliséget meghaladó ismeretforrás a regény világán belül a szász városra jellemző. A *Zipser Willkühr*nek, a löcsei törvényeket és kiváltságokat tartalmazó könyvnek a felolvasása jó példája lehet az írott és olvasott szövegek közötti, és egyben a német- és magyar nyelvűség közötti átlépés lehetőségének a bemutatására. A *Zipser Willkühr*ről a szövegben nem derül ki, hogy kéziratos vagy nyomtatott könyvről van-e szó, könyv volta mégis megadja a szász öntudat lehetőségét, azzal, hogy önálló jogok és kiváltságok gyűjteményeként az elkülönült nemzeti identitást jelképezi. A regény idéz az ónémet szövegből, amelyet aztán Fabricius fordít „konyhanémetre”. A fordítás azonban nem a beígértnek megfelelően németről németre történik, hanem Fabricius szövege már magyarul jelenik meg a regény lapjain.¹² Ezzel a nyelvváltással lényegében a nemzeti identitás váltásának a lehetőségét, a nemzeti különbözőség viszonylagosságát jeleníti meg a szöveg.

A dolgozatom címében idézett mondat ennek az írott-szóbeli kultúra közötti viszonyoknak a regény szövegére történő rávetítéséről, különös önreflexiójáról tanúskodik. Quendel Görgey alispánnak címzett mondata („Az enyim leányom is ott van (t. i. Lőcsén), de én semmire nem vagyok, engemet csak utálják, és az is semmi, a tekintetes úr ellenben ellenség, akire haraxanak mirges burgerek.”¹³) az élőszóbeli esetleges nyelvhasználatot a nyomtatott szöveg sajátosságával képes bemutatni egy olyan betű, az x segítségével, amely nemzetek feletti, latin eredetű. A regény ezzel önmaga írott szöveg voltára, és vele egy újabb típusú identitásalapítás lehetőségére hívja fel a figyelmet.

Mikszáth utolsó regénye tehát a nemzetfogalomnak egy sajátos változatát mutatja. Ha igaz Homi K. Bhabha észrevétele, miszerint a nemzet témája olyan sajátos diskurzust hoz létre, amelyre a totalizációnak,¹⁴ a térbeliesítésnek és a tradicionálisizmusnak,¹⁵ a kulturális különbségek hangsúlyozásának¹⁶ a sztereotípiái a jellemzőek, akkor Mikszáth regénye sajátos ötvözet a hagyománynak és a hagyománytörésnek. A XVIII. század előtt létező lehetőségek, a területi-alattvalói, nyelvi-kulturális, rendi-korporatív nemzetfogalmak¹⁷ közül mindegyik felvillan, de egyik sem válik a regény lapjain valódi nemzeti narratívát létesítő erejűvé. A *fekete város* a történeti regény XIX. századi eredetű és a XX. században is életképesen működő hazai hagyományával ellentétesen nem identitásteremtő és erősítő nemzeti narratívát teremt, hanem olyan nemzetek és nyelvek feletti, a kulturális töréspontokat relativizáló elbeszéléskomplexumot épít ki, amelyben a magyar, német, szlovák,

török, sőt a latin kultúra és nyelv a térségre jellemző viszonylagosságban képes egységet alkotni. Megtartják a különbözőségüket, ez azonban nem idegenséggént jelenik meg, mert a nyelvi megformálásban, a regény magyar nyelvében képesek kulturálisan homogenizálódni. A regény magyar nyelve, amely jelzi az egyes szereplők nem magyar beszédét, olyan fiktív nyelvközösségi¹⁸ kultúrát tudott imitálni, amely úgy egységes, hogy tagjaitól nem követeli meg a magyar nyelvre áttérést, a beolvadást, hiszen megtarthatják a nyelvi és kulturális egyéniségüket. A nemzetközponti kultúrafogalom helyett Mikszáth regénye kommunikációs térként értett kultúrafogalmat jelenít meg, amely mindig „hibrid keverék», és sohasem olyan multikulturalitást jelent, amelyben összekeverékként megszűnnek a különbségek. [...] Ha sikerül megszabadulni attól a képzettől, hogy a kultúra leszűkíthető nemzetállami vagy úgynevezett etnikai meghatározottságokra, akkor ellentétes diskurzusok, hálózatos összefüggések és határokon átnyúló folyamatok sokasága válik láthatóvá. Ezek pedig legalább annyira tartósan befolyásolják az egyének és a társadalmi csoportok tudatát, mint a művileg alkalmazott nemzeti vagy nemzetpolitikai meghatározások.”¹⁹ A fekete város ezt a hibriditást képes a nyelvi megformálás segítségével egységes, összefüggő kultúrává és regénynyelvvé szintetizálni. A regényben a különböző etnikumok elsősorban nyelvi megnyilvánulásként szembesíthetők, amely különleges narrációs technikával társul. Mivel a regény magyarul képes imitálni a különböző nyelveken megszólalók beszédét, maga a narráció nyelve olyan kommunikációs kulturális térré lényegül át, amely közösségképző erővel rendelkezik. A száz éve könyv formájában megjelent regénynek ez a kultúrafelfogása korszerű, és gyökeresen eltér a nemzeti narratíva hagyományától, miközben a cselekményvezetése a felszínen beleilleszkedik ebbe az ellenpontozásra és értékbizonyosságra épülő tradícióba.

Jegyzetek

- ¹ CSÖRÖS Miklós: *Mikszáth korszerűsége és A fekete város*. In: UÓ: „Lesz idő, hogy visszatérhet”. *Jegyzetek Arany János és a századforduló korszerűségéről*. Bp.: Kráter Műhely Egyesület, 1994. 62.
- ² Benedict ANDERSON: *Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről*. Ford. Sonkoly Gábor. Bp.: L’Harmattan-Atelier, 2006.
- ³ Vő: Az elképzelt nemzet tehát olyan idea, amely a „társadalom anyagi tapasztalatának a része, nemzeti intézményeket támaszt alá, [...] olyannyira valós tapasztalatokat, mint a migráció és a háború”. Mark CURRIE: *Elbeszélés, politika, történelem*. Ford. Kiss Gábor Zoltán. In: N. Kovács Tímea (szerk. és vál.): *Narratívák 3. A kultúra narratívái*. Bp.: Kijárat, 1999. 35.
- ⁴ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város I.*, S. a. r.: Király István. Bp.: Akadémiai, 1961. 101–102.
- ⁵ „– Talán el se jön – vigyorgott a báró.
– Ki van zárva – pattant fel Fabricius. – Görgey nemesember.
– Ej, majd mit mondok! – nyafogta a báró, egy megvető kézlegyintéssel. – Nem mindenki lovag, akinek sarkantyúja van. A kakasnak is van sarkantyúja, mégse lovag. A nemeslevél még nem teszi a gentlemant.
– No, a magyar nemesről mindent el lehet mondani kedves kuzin – magyarázta Blom –, de hogy a párbajnál meg ne jelenjen, olyasvalami még nem történt, amióta ez az isten van.

(Blom nagy előszeretettel használta a túlzó kifejezéseket.)

– Szűk látkör, tisztelt uraim, szűk látkör. A béka bástyafalnak nézi a keresztbe tett sétapálcát is. Mik ezek a magyar nemesek? Hát járnak ezek társaságba? Olvasnak ezek könyveket? Kifinomítja a lelküket a művészet, a zene? Parasztok ők csak, akiknek a ládafiókjában kutyabőrük van. Lompos, piszkos kúriájukban dőzsölnek, basáskodnak egypár nyomorult jobbágy fölött. Mindent felesznek, amit az állam adhat, és ők semmit se adnak az államnak. S kivált e Szepes megyei nemesek, a sovány zabföldrökkel. Csodálkozom, hogy olyan nagyra nézitek őket! És ha még volnának valamirevaló privilégiumaik.

– Van annyi, mint nektek a kis országokban, melyet egy bolha átugrik kétszerre. De már erre dühbe gurult Koppen Konrád.

– Hogy van-e annyi? – szólt hevesen. – A Koppeneknek például az a kiváltságuk van, hogy az asszonyaik leülhetnek, ha a fejedelemasszony leült és ülve maradhatnak, ha a fejedelem állva szólítja meg őket.

– Képzelem, mennyire meghíznak ettől a Koppen bárónők. Hát aztán?

– Nos, hát ott kezdem, hogy egy szepesi nemes be se juthat a fejedelemhez.

– Micsoda? – vágott közbe nekipirulva Fabricius. – Nagyon téved, tisztelt báró úr. A szepesi nemesekből már kettő lett Magyarország királya: Zápolya János és Thököly Imre. A báró elkényszeredetten mosolygott.

– Mondhatom, szép polgárok, hogy így beszélnek, mikor a bírójukat egy efféle vad nemes lelövi.

– Az más. Azt meg fogjuk bosszulni.”

(MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város II.*, i. m. 112–113.)

⁶ Béla városa a Luxemburgi Zsigmond által II. Jagelló Ulászló lengyel királynak zálogba adott tizenhárom szepesi város közé tartozott, amely csak a regényidő után, 1772-ben került vissza Magyarországhoz.

⁷ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város II.*, i. m. 212.

⁸ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város I.*, i. m. 153.

⁹ Vö. MIKSZÁTH: *A fekete város I.*, i. m. 248.

¹⁰ Vö. HITES Sándor: *A történelem és a metafikció az angolszász regényirodalom közelmúltjában.* Forrás, 2002. 6. 94.

¹¹ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város I.*, i. m. 203.

¹² „Mauks uram [...] felolvasta a hatvanadik cikkelyt:

– Ab unszer Lewthe einer wunth wurde von eynem Edlingen ader von seyner holden in eyner Stadt ader Margkte ader dorffe szo soll er sein sach suchenn mitt eynem Rechten in des eygens hatterth do es ym geschehen ist... [...] Fabricius konyhanémetséggel ismételte az ószász nyelvjárásban írt paragrafust.

– Ha embereink valamelyike megsebesítenék nemes úrtól vagy jobbágyától városban, mezővárosban vagy falun, keresse jogos igazságát azon határ uránál, ahol vele a baj történt. Így szól a Zipser Willkühr.”

(MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város II.*, i. m. 227.)

¹³ MIKSZÁTH Kálmán: *A fekete város II.*, i. m. 32. (regényben ez nem egyedi eset, Quendel a görögdi vármegyegyűlésen is azt mondja: „Itt fexik a kutya”, Uo., I., 184.)

¹⁴ Homi K. BHABHA: *DisszemiNáció. A modern nemzet ideje, története és határai.* Ford. Sári László. In: *Narratívák 3. A kultúra narratívái*, 96. (A mondatom feltételes módja jelezni kívánja az egyetértést Mark Currie értékelésével, miszerint „a *Bhabhazagya* olyan nyelv, amely lépten-nyomon kinyilvánítja a dekonstrukcióból, marxizmusból és a pszichoanalízisből eredő ihletét”, valamint, hogy túl nagy intellektuális zajt csap a gyenge politikai argumentáció kifejezéseként.” – CURRIE, i. m. 38.).

¹⁵ BHABHA, i. m. 96. és 99.

¹⁶ BHABHA, i. m. 109. skk.

¹⁷ Vö. SZÜCS JENŐ: *Történeti „eredet”-kérdések és nemzeti tudat*. In: UÓ: *A magyar nemzeti tudat kialakulása*, Bp.: Balassi-JATE-Osiris, 1997. 337.

¹⁸ A kifejezést S. Varga Páltól kölcsönöztem, hogy láthatóvá legyen az általa az 1830–1840-es évekre meggyőzően bemutatott kanonizációs stratégia és A fekete város eljárása közötti különbség (S. VARGA Pál: *A nemzeti költészet csarnokai. A nemzeti irodalom fogalmi rendszerei a 19. század magyar irodalomtörténeti gondolkodásban*. Bp.: Balassi, 2005. 62–63.)

¹⁹ Moritz CSÁKY: *A kommunikációs térként értett kultúra. Közép-Európa példája. Irodalomtörténet*, 2010/1. 20.

